

תגובות

הלזה ייקרא 'מהדרין'? / הרב פרופ' נריה גוטל

עתים שמרוב 'עצים' ועיסוק בפרטים, לא רואים ומדגישים די הצורך את 'היער', את התפיסה הכוללת. חוששני שכך קרה במאמרו של הרב צבי בן ראובן 'כשרות רגילה - לכתחילה' (אמונת עתיך 133, עמ' 41-51). מאמר זה הציג פרטים רבים שנוגעים לענייני כשרות: לכתחילה ודיעבד, בישולי גויים, חלב עכו"ם, פת עכו"ם, 'חדש' ועוד, ואולם הוא לא נתן דעתו לממד-על שחופה עליהם מלמעלה: ממד ממלכת-כוללני. כבמשל 'העצים והיער', אף שנמשלנו - 'היער' נעלם. חשוב להתרומם טפה - ויותר - מעל ההיבטים הנקודתיים, 'העציים', ועל גביהם להוסיף ולהדגיש עיקרון יסודי שמשפיע מהותית על המכלול כולו, לא רק להלכה אלא גם למעשה.

'מי מהדר יותר?'

מו"ר הגאון הרב יעקב אריאל שליט"א הקדיש את סימן ה' שבחלק ה' בספרו 'באהלה של תורה' לשאלה 'כיצד מהדרין'. במאמר מקיף הראה הרב שהסטת נקודת המבט, מעניינו האישי של הפרט אל המישור הציבורי של הכלל, עשויה להביא למסקנה שלעיתים 'חומרנו היא קולתו!' כלומר מה שנתפס בעיני 'העולם' כ'מהדרין', עלול - לאמתו של דבר - להיות במקרה 'הטוב' פחות מעיקר הדין, ובמקרה 'הרע' גובל בהכשלה כלל-ישראלית.

הנה דוגמה (שם, עמ' 78):

יש גופי כשרות הנמנעים מלתת הכשר לאוכלי קטניות ומסלקים את השגחתם מהמפעל לכל הפסח. כתוצאה מזה עלולה להיווצר תקלה שהציבור יאכל חמץ בפסח. אלא שבדרך כלל אין הקב"ה מביא תקלה על ידיהם, ומלאכתם נעשית בידי אחרים הדואגים לכשרות לפסח גם לאוכלי קטניות. בעיני ההידויות שאינם תלמידי חכמים נחשבים הראשונים למהדרין יותר מהאחרונים, והשאלה הנשאלת מי מהדר יותר, מי שמציל את כל ישראל מחשש חמץ בפסח, או מי שדואג רק לחלק קטן של הציבור? אין ספק שבמקום שאפשר להדר ראוי להדר אולם במקום שאחד בא על חשבון חברו יש לשקול בכובד ראש מה עדיף, הידורם של מעטים או הצלת הרבים מן האיסור?

ואם את נפשכם לומר שהדבר נוגע אולי רק לנושאים חד-שנתיים, כפסח - ובכן, אין הדבר כך. הנה דוגמה נוספת, רווחת ויומיומית - הכשר הבשר (שם, עמ' 77):

רמת כשרות ארצית אינה יכולה לקבל על עצמה להדר בכל ההידורים ולחשוש לכל החומרות, אלא עליה להתבסס על עיקר הדין. למשל, אם ההכשר על כל הבשר בארץ יהיה אך ורק 'חלק', אחוז הבהמות האסורות יעלה בהרבה ויחד עמו מחיר הבשר. וכשיהיה פער גדול בין מחיר הבשר הכשר [ה'חלק'] לזה הטרף, עלול חלק גדול מהאוכלוסיה שאינו מדקדק במצוות להעדיף תוצרת לא כשרה

שמחירה זול. נמצא חומרתו קולתו. רק כאשר אחוז אוכלי ה'חלק' הוא לא גבוה ניתן להבטיח בשר כשר כעיקר הדין לכלל האוכלוסיה במחיר זול. אם אחוז זה יעלה אי"ה יהיה צורך לשקול מחדש מהו הידור מצוה. ובדומה לכך, אם נותני הכשרות יאסרו על כלל האוכלוסיה להשתמש בג'לטין ואבקת חלב מחו"ל - שהותרו מעיקר הדין ע"י פוסקים רבים - אנו עלולים לגרום במו ידינו להכשיל את רוב הציבור הישראלי במוצרי טרפה גמורים. שהרי הציבור הרחב לא יוותר על מוצרים המכילים חומרים אלו, ואם לא יימצאו לו מוצרים כשרים הוא עלול לייבא או לייצר אותם ללא הכשר כלל (ואין אפשרות מעשית לייצר את כל המוצרים רק מג'לטין דגים או מאבקת חלב תוצרת הארץ).

ועתה ישאל כל אחד את עצמו: האם ניתן לקרוא 'מהדר' לאותו ש'נמצא חומרתו קולתו'? האם מי ש'גורם במו ידיו להכשיל את רוב הציבור הישראלי במוצרי טרפה גמורים' יכול להכתיר עצמו בתואר 'מחמיר'? אתמהה!

יודגש כי במאמרו מבהיר הרב שגישה 'כלל-ישראלית' זו אינה 'קולא של התפשרות על חשבון עיקרי ההלכה, אלא החמרה של אחריות לכלל ישראל'. ואם זה 'החשבון', אזי כל בר-דעת מבין שיש לתהות מי הוא - באמת - 'המחמיר' ומי הוא 'המקל', מי הוא 'המהדר' ומי הוא 'המכשיל'!

בדין מפנה שם הרב לסוגיית שבת (ד ע"א) - 'וכי אומרים לו לאדם חטא כדי שיזכה חברך', ולדברי התוספות (שבת שם ד"ה וכי) שהורונו כי 'מצוה דרבים שאני'. כדי כך 'שאני', שהתירו ליחיד אפילו לעבור עבירה, ובדאורייתא, כדי לזכות את הרבים. 'על אחת כמה וכמה כאשר אין מדובר בעבירה ממש אלא בהידור בלבד. מסתבר שעדיף להציל את הרבים מאיסור ממש מאשר לאפשר ליחידים להדר'. (עוד בעניין זה, ראו בספרי 'ממשפטי המלוכה - אחריות לאומית כשיקול פסיקה', פרק ב': 'מצוה דרבים'). אמת, ביושר צריך לומר שהרב אריאל כותב שפעמים רבות - לפחות כיום - ניתן למזג את שתי הגישות, ולהעלות את הרף האישי שלא על חשבון הורדת הרף הכללי. במקרה כזה - מזה ומזה אל תנח. ועם זאת, דומה שהעיקרון המובע כאן חשוב ביותר לכל שאינו רואה בכשרות - ובהידורי כשרות - רק עניין פרטי, או אף מגזרי, אלא ציבורי ואף כללי. אדם כזה חייב לתת את דעתו לממד 'המאקרו' לא פחות מלממד 'המיקרו'. רק כך הוא יוכל להגיע למסקנה אם ברכישת "מהדרין" הוא אכן מהדר, או - חלילה - להפך. אמור מעתה: כל מי שמבקש להציג את אפיוניה של 'כשרות מהדרין' לעומת 'כשרות רגילה', הכרח הוא לו שיציג בהוגנות גם את הממד הציבורי-ממלכתי ובעיקר את השפעתו על הסוגיה. נר לרגלינו צריכים לעמוד תדיר דברי רמח"ל (מסילת ישרים, פרק כ), סולל דרכם של הישרים:

הבא להתחסד חסידות אמיתי, צריך שישקול כל מעשיו לפי התולדות הנמשכות מהם, ולפי התנאים המתלווים להם: לפי העת, לפי החברה, לפי הנושא ולפי המקום. ואם הפרישה תוליד יותר קידוש שם שמים ונחת רוח לפניו מן המעשה - יפרוש ולא יעשה... ואין הדברים מסורים אלא ללב מבין ושכל נכון...

גורם הנאה ממונית ללא הסכם / הרב גדעון בנימין

ב'אמונת עתיך' 133 (תשפ"ב), עמ' 111-112, כתב הרב עידו רכניץ שליט"א על הגורם הנאה ממונית לחברו ללא הסכם.

נראה שכוונת המאמר לדון בקצרה בסוגיה הזו, אבל לענ"ד חסרה התייחסות למרכיבים משמעותיים בנושא. אגע בקצרה בשלוש נקודות:

בסעיף א נכתב הדין של 'שבח כזה אשר הרכוש מיועד לו'. יש לדון אם ההגדרה היא אובייקטיבית, או שהיא תלויה בדעתו של הבעלים. ה'חזון איש'¹ כתב שההגדרה תלויה ברצונו של הבעלים, ואם אינו רוצה את הנטיעות שנטעו בשדהו אף מסיבה צדדית, כגון שזקוק יותר לשדה לבן או שאין לו דמים לשלם, חשיבא השדה כאינה עשויה ליטע, והאריך בכך. ה'פתחי חושן'² הסתפק אי אזלינן בתר דעתו של הבעלים או לא. והביא מדברי המאירי שאם יש לבעלים די קרקעות נטועות, דינה של השדה כאינה עשויה ליטע, וכן לגבי מה שכתב הרמב"ם שסתם חצרות ראויות להיבנות, 'שהכול לפי מה שהוא אדם'. ובהמשך דבריו הביא את כל הדיון שבדברי ה'חזון איש'. ובאמת סברה זו מופיעה כבר ברא"ש³, שכאשר לאדם אין אמצעים כספיים, ייתכן שאף שמבחינה אובייקטיבית השדה או החורבה עשויים ליטע או להיבנות, אי אפשר לחייב את הבעלים לשלם בתמורה את המחיר המקובל בשוק.

בסעיף ג נכתב: 'גילה הנהנה במעשה או בדיבור כי הוא שבע רצון מההשבחה, חייב הנהנה לשלם למהנה את המחיר המקובל בשוק לביצוע ההשבחה כפי שבוצעה'. ונראה שיש לדייק יותר כיצד ניתן להיות בטוח שאכן ניחא ליה לנהנה בכך. ה'חזון איש'⁴ הקשה, שיתכן שגם אם הבעלים אומר למשביח להשאיר את השבח, אין בכך הוכחה מושלמת שניחא ליה בהכי, שכן ייתכן שאף שלא היה רוצה מעיקרא בהשבחה, בדיעבד הוא מעדיף להשאירה, ואז ידו של המשביח על התחתונה. והסיק שם שיש להניח כהנחה מוקדמת שאם השדה עשוי ליטע, הרי בכך שאומר להניח את השבח מסתבר שניחא ליה, ואם אינו עשוי ליטע, מחזיקים את הבעלים כמסכים בדיעבד בלבד.

הסרת השבח - מסעיף 4 משמע שלעולם ידו של הרוצה להסיר את השבח על העליונה, ולא כן הדבר.

לעיתים לא יוכל הבעלים לומר 'טול עציך', והיינו כאשר נראה לבית הדין ש'תואנה הוא מבקש' (לשון הרא"ש והחזו"א), דהיינו שהוא רוצה ללחוץ על המהנה לוותר על חלק מהתשלום או על כולו. ומסכם ה'חזון איש': בין בעשויה ליטע ובין שאינה עשויה ליטע, אם אתברר לן דניחא ליה, מקריה עשויה ליטע, ואינו יכול לומר ליה טול נטיעותיך וחייב לשלם לו וידו על העליונה.

1. חזו"א, ב"ב סי' ב ס"ק ג.
2. פתחי חושן גנבה, פרק ח, הע' לו.
3. רא"ש, ב"מ פ"ח סי' כב.
4. חזו"א, שם ס"ק ד.

לעיתים לא יוכל המהנה לומר 'עצי ואבני אני נוטל' - כתב הרשב"א⁵ שאם קדם בעל הקרקע ואמר שחפץ בעצים וייתן את הדמים, אין היורד לקרקע יכול ליטול את העצים והאבנים, לפי שזכה בהם כבר בעל הקרקע בקניין חצר, שכל הבונה - על דעת ליטול דמיו מבעל הקרקע הוא בונה. והשווה זאת לנותן מיטלטלין בחצר חברו ואמר לו שאם ירצה יקנם בכך וכך, שמייד שנתרצה בעל הקרקע זכה בהם. ה'נימוקי יוסף'⁶ כתב כדברי הרשב"א, אבל מתחילת דבריו משמע שרק לאחר שהקדים בעל הקרקע ושיילם ליורד לקרקע, שוב אין היורד יכול לומר שרוצה ליטול את עציו. אומנם מהמשך דבריו משמע שסובר כדעת הרשב"א, שסגי בהבעת רצונו של בעל השדה, אף שעדיין לא שילם, ששוב לא יוכל היורד לומר שנוטל עציו.

ה'חזון איש'⁷ הקשה שיש לומר להפך: כל זמן שהבעלים לא סירב לשלם, אין היורד רשאי ליטול את אבניו. יתר על כן, אף אם קדם היורד לומר 'אבני אני נוטל', ובעל השדה מסרב ואומר שרוצה להשאיר את העצים והאבנים בשטחו, וישלם לו כשתלא - ודאי שהדין עם בעל השדה. רק אם בעל השדה סירב לשלם, יכול היורד ליטול, ואז אף אם יחזור בו בעל השדה ורוצה כעת לשלם, יכול היורד ליטול נטיעותיו. וסיים ה'חזון איש': ואולי זו כוונת הרשב"א. וצ"ע, עכ"ד. ולא זכיתי להבין שבשלמא במה שהביא ה'בית יוסף' בשם תלמידי הרשב"א ניתן להבין כך, אבל הרשב"א עצמו כתב במפורש שדווקא אם קדם בעל הקרקע ואמר שרוצה את האבנים, אין היורד יכול לקחתם. מכאן משמע שאם קדם היורד ואמר לפני הבעלים, ידו על העליונה. וכך דייק גם הר"ן בדבריו, שאף היורד ובונה בחורבה העשויה להיבנות, כל זמן שלא אמר בעל הקרקע שחפץ בבניין, יכול היורד לומר 'עצי ואבני אני נוטל'. ובשם הרא"ה כתב שבחורבה העשויה להיבנות לעולם אין היורד יכול ליטול עציו ואבניו, דמאחר שידו של היורד על העליונה, הרי על דעת כן ירד, שיוכל בעל הקרקע לזכות בבניין, ומייד זכה בעל הקרקע. והנאמר בגמרא ששומעים לו ליטול, אין זה אלא בחורבה שאינה עשויה להיבנות, דכיוון שדינו של היורד שידו על התחתונה, יכול לומר שלא ירד אדעתא דהכי, ולכן יכול ליטול עציו ואבניו. ולכאורה משמע מדבריו שאם הבעלים יסכים לתת לו כדין ידו על העליונה, לא יוכל היורד לחזור בו גם בחורבה שאינה עשויה להיבנות. וכדברי הרא"ה כתב ה'בית יוסף' משיטת תלמידי הרשב"א בשם רבנו נר"ו, והיינו ש'כל זמן שלא אמר איני רוצה בו אין הלה יכול לחזור בו, שהרי חצרו קנתה לו מיד'. ה'נימוקי יוסף' כתב שמשמע בגמ' כדברי הרשב"א, שהרי סתם חורבה עשויה להיבנות, ועל כך נאמר בגמרא שיכול לומר 'עצי ואבני אני נוטל'.

כתב ה'פתחי חושן'⁸ שלכאורה לפי סברת הרשב"א גם באינה עשויה ליטע מייד כשנתרצה בעל הקרקע במה שבנה היורד זכתה לו שדהו, שהרי סו"ס כוונת היורד הייתה שיתרצה בעל הקרקע. אומנם מדברי הרמ"א⁹ משמע שבשדה שאינו עשוי ליטע יכול לומר 'אני

5. רשב"א, ב"מ קא ע"א ד"ה עצי.
6. נמוקי יוסף, ב"מ דף נח ע"א מדפי הרי"ף.
7. שם ס"ק ה.
8. פת"ח שם, הע' נג.
9. רמ"א, חו"מ סי' שעה סעי' ז.

נוטל. וייתכן שהיינו דווקא כאשר הבעלים אומר שמוכן לשלם לו רק את ההוצאות ללא שכר עבודה (כידו על התחתונה), אבל אם הבעלים אומר שמוכן לשלם כאילו עשויה ליטול, מסתבר שגם הרמ"א יודה שהיורד אינו יכול לומר שנוטל את מה שנטע. יש להעיר באופן כללי שסוגיה זו - של השבחת נכסי חברו ללא בקשת רשותו, באה לידי ביטוי מעשי בשוכר שהשביח את הבית המושכר. במקרה זה יש גם לדון, שייתכן שכל מה שעשה השוכר, בשביל עצמו עשה, ולכן לעולם יוכל ליטול את מה שנטל. ולאידך גיסא יוכל הבעלים לומר שאינו מוכן לשלם, שהרי לא השביח בשביל הבעלים אלא בשביל עצמו. וקיצרת.

הריגת פורץ למכונית לאור ההלכה / ד"ר שפרה מישלוב

ב'אמונת עתיך' 133 (תשפ"ב) עמ' 94-98, כתב הרב משה גרינהוט על 'הריגת פורץ למכונית לאור ההלכה', בעקבות 'פרשת אריה שיף'. ראשית כול ברכת יישר כוח על המאמר החשוב.

אציין שהופתעתי שהמאמר נכתב ללא ציון הנסיבות הלאומיות והחברתיות ברקע הפרשה. אני סבורה שהתייחסות לפריצה כאל מקרה 'אזרחי' גרידא, תוך התעלמות מהיותו של הפורץ בן הפזורה הבדואית, יש בה כדי לתמוך ב'נרטיב' בו נוקטים בתי המשפט, המכתיב יד קלה כלפי הפורצים ויד קשה כלפי המבקשים להתגונן מפניהם. יש כאן התעלמות מהיותו של המקרה המדובר רק אחד מאין ספור מקרים דומים שמהם סובלים תושבי הנגב. בבסיס מקרים אלה עומדים מאבק לאומני ששותפים לו תושבי הפזורה, ושסע חברתי-תרבותי עמוק בין היהודים אזרחי המדינה היהודית לבין אזרחים ערביים המבקשים במקרה הטוב לסלקנו מכאן... לכן התייחסות במישור האזרחי/פלילי בלבד (המאפיינת לצערנו כאמור גם את בתי המשפט הפוסקים במקרים מעין אלה) מתעלמת לתפיסתי מהסכנות החמורות שתושבי הנגב חשופים אליהן, ומהחשש הממשי שכל פריצה עשויה להוביל לפגיעה בנפש, גם אם אינה מתרחשת בתוך השטח שבבעלות המותקף. אומנם לעיתים ניתן 'לנצל' סיפורים תקשורתיים כדי לדון בהלכות קרובות או משיקות, ואין בכך כל פסול, אבל במקרה זה אני סבורה שיש להיות רגישים להקשר הלאומני והציבורי, ולא לעשות יד אחת עם מי שמבקשים לצייר את כל העניין כסכסוך אזרחי/פלילי ותו לא.

בהקשר למקרה דנן היה ניתן אולי לדון בסוגיה בעירובין הנוגעת לעיר ספר - 'ובעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו על עסקי נפשות אלא על עסקי קש ותבן יוצאים עליהם בכלי זיין ומחללים עליהם את השבת' - ומכאן שבאזורי ספר גם פריצה וגנבה עלולות להתדרדר לסכנת נפשות. בוודאי יש עוד מה להרחיב בכך.

